

KRISTEN KONSERVATISM INFÖR DET SAMHÄLLELIGA REFORMARBETET

II. UNDERVISNING OCH FOSTRAN

Av adjunkt BLENDA LJUNGBERG

DET ÄR främst två förhållanden, som klargjort behovet av en omfattande skolreform. Det ena är de ökande årskullarna av barn i skolåldern. Nu har de nått upp till de årgångar, som vill vandra in i yrkesskolor och gymnasier, vilka inte finns eller är otillräckliga. Det andra betydelsefulla förhållandet är den höjda levnadsstandarden. Den både kräver av medborgarna ökade kunskaper och allmänbildning, om det materiella framåtskridandet skall fortsätta, och för medborgarna rätten att få ut en större del av standardhöjningen i form av kulturfrämjande tillgångar. Att utgå från de båda faktiska förhållandena i reformarbetet för skolans del är en realistisk syn, som stämmer överens med konservativ uppfattning.

För en konservatism, som utgår från kristna grundvärderingar, är emellertid frågan om skolans utveckling och framtida möjligheter, med andra ord skolpolitiken av i dag, en av de allra viktigaste samhällsfrågorna. Här gäller det nämli-

gen möjligheterna att föra vårt kulturarv vidare. I skolans sammanhang är det kulturarvet förankrat i kristendomen.

Ansvarsställningen i förhållande till undervisning och fostran har gammal hävd i den evangelisk-lutherska kyrkan. Det var inte enbart ett ansvar för att gardera nyrekryteringen av prästeståndet utan för en verklig folkundervisning, som skulle lära människor att läsa Skriften på sitt eget tungomål. När 1686 års kyrkolag kom med det bekanta stadgandet, att klockaren skulle vara läskunnig, så att han kunde undervisa socknens barn, så organiserades en undervisning, som traditionellt prästerna sedan burit upp, när de med sin predikan lärde in katekesens bud hos sina församlingsbor, som skulle ge dem vidare åt sina barn. Med husförhör och visitationer skulle präster och biskopar sedan fullfölja en verklig folkundervisning. Sett mot bakgrunden av det lagfästa ansvaret kan det tyckas inkonsekvent med prästeståndets motstånd mot 1842 års skolre-

form. Motiveringen var väl den, som även uttalades, att man hyste oro för att hemmens auktoritet skulle undergrävas, om den gamla hemundervisningen, som hade sin starka förankring i kyrkan, skulle ersättas av undervisning i den nya obligatoriska skolan. Sambandet mellan kyrka och skola kom dock även efter skolreformens genomförande att bibehållas på flerfaldigt sätt.

Den sekulariseringsprocess, som i en tidigare artikel i denna serie har behandlats, har successivt förändrat vårt lands skolväsen. Kanske är dock det som hittills skett härvidlag mest att betrakta som en förvaltningsmässig separation av ungefär samma slag som den socialvården har undergått.

Den gamla lärdomsskolans sentida ättling, läroverken, skildes redan 1904 ut från domkapitlens förvaltningsuppgifter, och kvar stod endast kyrkolagens bestämmelser om biskopens skyldighet att öva uppsikt över gymnasier och skolor i sitt stift. För läroverkens del inskränkte den skyldigheten sig till de åligganden, som hörde samman med eforatet. Kyrkoherdens självskrivenerhet som ordförande i skolrådet försvann 1930, då en ny skolstyrelselag även i vissa kommuner gjorde folkskoleväsendet till en den borgerliga kommunens och icke den kyrkliga församlingens angelägenhet. Kyrkoherden hade dock rätt att deltaga i och yttra sig vid folkskolestyrelsens sammanträden utan

att vara vald och beslutande ledamot. När nu en ny skolstyrelselag träder i kraft den 1 januari 1958, försvinner därmed de sista resterna av kyrkligt inflytande över skolväsendet. Ett nytt organ, länsskolnämnden, ersätter domkapitlet som mellaninstans även för folkskolan. En betydelsefull epok i vårt skolväsendes historia har därmed nått sitt slut. Om kyrkan i förberedelserna till den nya lagens antagande hållit igen, är det lika lätt att förstå, som det är naturligt för varje samhällsinstitution att motverka försöken att begränsa dess uppgifter och betydelse. Det behöver inte, som man ofta populärt tolkar det, vara för maktinnehavets skull. Motståndet torde också grunda sig på svårigheten för en generations ansvariga att bedöma, vad som är förpliktande arv att ge vidare till en kommande generation och vad som är utanverk, vilka utan skada kan raseras. Uppgivandet av tidsbundna former är inte något väsentligt. För kyrkan är det ena nödvändiga att förkunna evangelium. Sett ur den kristna konservatismens synpunkt förhåller det sig på likartat sätt. För den är det livsviktiga att i varje givet läge kunna bevara spänningen mellan förankringen i det historiskt givna och friheten i förhållande till det förgångna, så att det ur medmänsklighetens synpunkt mest radikalt uppbyggande utgestaltas.

Det skolstyrelseutredningsbetänkande, som nu omvandlats till lag, gjorde gällande, att domkapitlens

avkopplande som skoladministrativt organ borde bedömas som ett praktiskt organisatoriskt problem och inte som »den principiellt betydelsefulla frågan om kyrkans inflytande över undervisningen». Det synes vara ett välmotiverat ställningstagande. Om ursprungligen kyrkliga verksamhetsområden överläts eller överförs på andra organ och i fortsättningen uppfattas som statliga eller kommunala uppgifter, behöver detta inte i och för sig betyda ett nytt steg mot en avkristnad kultur. Det beror givetvis på hur de profana organen ser sitt samhällsansvar etiskt förankrat. De kan erkänna kristendomens grundvärden och skapa en form, i vilken kristen sed och tradition bärs vidare på ett nytt sätt. Kyrkan torde inte heller, efter att ha lämnat ifrån sig en av sina uppgifter, kunna frigöra sig från ansvaret för att opinionen håller kulturarvets förpliktelser levande.

Hur välmotiverade kraven på en skolreform än må vara har denna gjorts, att den svenska skolan i snart två decennier levat under hotet av en eruption, där man inte vet, vilka livsformer morgondagen skall lämna övriga, sedan utbrottets strömningar stelnat i något kaleidoskopiskt mönster. Det ur skolans synpunkt bekymmersammaste har väl varit, att skolfrågan inte kunnat lyftas över partipolitisk prestige. Sedan det maktägande partiet tagit enhetsskolan i den av Skolkommissionen skisserade ut-

formningen på entreprenad, har varje kritik mot den utformningen karakteriserats som kommen från »enhetsskolans fiender». Enhetsskolan har blivit ett trosobjekt i stället för en organisationsform, vars bästa utgestaltung borde vara dels en pedagogisk och praktisk fråga, dels en fråga om vad som är möjligt att få disponera av materiella och personella tillgångar. I den trosfanatismen löper flöden från både grumliga och klara källor samman. Till de grumliga hör den onyanserade oviljan mot real-skolan. Till de klara flödena hör en idealitet, vars äkthet man inte kan ta miste på. Så blev två programpunkter de speciellt omhuldade, nämligen den så långt möjligt odifferentierade obligatoriska skolan samt den »demokratiska fostran».

Försöket att genom en kompromissformulering nå fram till ett enhälligt principbeslut år 1950 lyckades — på ett olyckligt sätt. Ty sedan har åtskillig kraft spillts på improduktiva debatter om den riktiga tolkningen av riksdagsbeslutet. Ingen torde väl den dag i dag är kunna ge den. Kanske kan man också hoppas att de debatternas tid är förbi. En sak är ändå den viktiga, nämligen att man på grundvalen av försöksverksamhetens erfarenheter söker utan förutfattade ståndpunkter bedöma möjligheterna till en ny framtida utformning av vårt skolväsen, sedan det gamla med 1957 års riksdagsbeslut definitivt raserats. Utgår man från

de faktiska förhållandena kommer man dock fram till vissa synpunkter, som torde böra beaktas. Några skall här beröras.

Skolan måste få resurser att bredda sin verksamhet. Samhället ställer större krav än tidigare på vad som kan sägas vara allmän medborgerlig bildning. Skolan måste kunna anpassa sig efter de kraven. Då behöver den till sitt förfogande både längre tid och utökade materiella tillgångar, lokaler och teknisk utrustning samt först och sist väl tillgodosedda bibliotek. Ordet och boken är dock alltså de viktigaste verktygen för utvecklandet av tanken. En utökning av skolplikttidens längd är ofrånkomlig. En fastlåsning nu vid nio år, kan bli en belastning, där i stället en viss elasticitet skulle ge större möjlighet till anpassning efter utvecklingen. Men framför allt behöver skolan tillgång för sina uppgifter till väl utbildade lärare. Skall ett företag vidga sin verksamhet, söker det främst kvalificerat folk att ta hand om den nya produktionen. Det räcker inte med personalkonsulenter för den uppgiften. Det måste vara kunniga och skickliga tekniker, konstruktörer, ingenjörer m. fl. För en lärare är kunskaperna den bästa utrustningen. Hans personliga intresseengagemang i det han undervisar om är det mest verksamma medlet att väcka elevernas studieiver, att intressera sig för deras individuella möjligheter att nå resultat samt att motverka

störande arbetsovillighet. Om den nya skolan skall bli en bättre skola, måste det ställas ökade krav på lärarutbildningen i detta hänseende, och tendenserna till förändring i motsatt riktning stävjas.

Viktigare än att alla barn får samma skolgång, torde vara, att varje barn kan beredas en sådan skolutbildning, som lämpar sig för dess personliga utrustning. Om detta kan ske, torde det både ur individens och samhällets synpunkt vara det lyckligaste. En differentiering på den grunden är önskvärd, kanske nödvändig. Den tendens till övervägande kvantitativ och kollektivistisk inriktning av den nuvarande politiken, som har belysts i en tidigare artikel om socialpolitiken, är märkbar också i skolpolitiken. Motsvarande krav på kvalitativa insatser från samhällets sida måste resas också här. När det i Skolkommissionens inbjudan till försöksverksamhet hette, att enhetsskolans tre linjer, 9 a, 9 y och 9 g, samtliga skulle föra fram till »realexamen», så är detta ett uttryck för ett sådant kvantitetstänkande i skolfrågan. Det positiva, som man därmed ville uppnå, är att den nya skolan icke i någon utbildningsform skulle få klassmärkets prägel. Kan detta inte säkrare tillgodoses genom att kvalitativt göra varje utbildning så bra som möjligt i sitt slag? På en punkt kan ett reformarbete inom skolan efter kvantitativa linjer ha sitt berättigande. Det gäller undervisningen i engel-

ska. Mycket av personliga uppförelser för att efter slutad skolgång skaffa sig kunskaper i engelska och kunna möta det växande behovet av internationella kontaktmöjligheter, mycket av onödig men ofrånkomlig mindervärdeskänsla besparas människor genom en obligatorisk engelskundervisning. Men självklart måste även den anpassas efter de individuella möjligheterna att tillgodogöra sig den.

Vilken uppfattning man än må ha om den mest lämpliga organisationsformen för vårt framtida skolväsende, i fråga om skolans dubbla uppgift som kunskapsmeddelare och som fostrare har man varit ense.

För konservatismen står det klart, att livsåskådningen har ett dominerande inflytande på människans sätt att vara och verka som individ och medmänniska i samhället. I all fostrande verksamhet är betydelsen härav särskilt påtaglig. En konservatism, som bygger på kristen grund, vill helhjärtat medverka till att finna en väg ur en kaotisk skolsituation till en ordning, i vilken skolan skall kunna finna tillräcklig frihet att utvecklas och samtidigt radikalt anpassa sig efter sin samtids behov. Men den måste också hävda sin uppfattning om ett gemensamt intresse av att skolan även i sin sekulariserade administrationsform känner ansvaret för att fullfölja undervisningen i kristendom och den kristna fostran. Att vi famlar i vårt ställningsta-

gande till rätt och orätt och att både normerna och målet för uppfostran är lika oklara, är väl uppenbart för alla. I propositionen till 1950 års riksdag om riktlinjerna för skolväsendets utveckling sade dåvarande departementschefen, att skolans allmänna fostran skall vara en fostran »för ett demokratiskt samhälle». — »I denna fostran för samhällslivet och den sociala samlevnaden finns, vill jag tro, även en karaktärsbyggande komponent. Det kan icke vara svårare än förr att i skolans arbete lägga in den etiska fostran, som vädjar till det bästa i den unga människan.» Här finns tydligen i botten en uppfattning om någon sorts allmän moral utan något fixerat innehåll. Sekulariseringen når här inte bara utanverken utan även innehållet. I undervisningen i alla historieämnen i skolan liksom i undervisningen i svenska språket och litteraturen skulle det vara omöjligt att göra innehållet ens begripligt, än mera att ge någon uppfattning om västerländskt kulturarv, om inte den undervisningen stöddes av undervisningen om kristen tradition och främst om Bibels värld och människor. Inte heller skulle de unga utan kunskaper i kristendom kunna få ut något uppbyggande av de konstens och musikens skapelser, som haft sin främsta inspiration i Bibeln, i kristen kultur och gudsupplevelse. Lika omöjligt torde det vara att utöva en etisk fostran i ett demokratiskt samhälle utan att avslöja, hur den samhälls-

synen djupast bottnar i kristen etik och inspiration. Efter vilka värderingsgrunder skall annars den pedagogiska fostraren avgöra, vad som är »det bästa i den unga människan», och som hans vädjan skall söka nå fram till? Det *blir* nog betydligt »svårare än förr», om all den idealitet, som ryms i den tilltänkta demokratiska samhällsfostran, skall nödgas leka blindbock med sitt kristet etiska ursprung. Osäkerheten inför de här frågorna är nog lika stor inom lärarkårerna som bristen på klarhet i ståndpunktstagandet i det citerade yttrandet om vad som är innehållet i fostran till humanitet och demokrati i västerländsk mening. Det är sannolikt fruktan för att en propagandamässig påverkan skall öva våld på religionsfriheten som hos många skolreformatorer föranleder ett sådant kringgående. Samtidigt understryks ändå den stora betydelsen av skolans fostrande uppgift. Åtskilligt av den fruktan skulle nog elimineras, om man inte så ofta förbisåg något mycket väsentligt: sko-

lans främsta medel för fostran är kunskapsmeddelandet och det gemensamma arbetet med inhämtandet av kunskaper. I en demokratisk skola måste kunskaperna vara ocensurerade och friheten till dem gå före avståendet från dem. Låter man detta faktum kvarstå och vägleda skolans inre arbete, kan också oron för en otillbörlig propaganda komma att visa sig onödig.

I en ideologisk brytningstid sker en upplösning av gamla värden och normer som bidrar till att skapa stora uppfostringssvårigheter. Osäkerhet och förvirring erbjuder ingen lugn groningsgrund för en uppväxande generation. Inte minst från konservativt håll har man ofta haft anledning att påpeka sådana företeelser. Men man har också anledning att iaktta, att den livssyn och samhällssyn, som har sin grund i kristen tro, tidigare har kunnat gestalta ett inspirerat samhällsarbete, som sett, hur i brytningarna nya och värdefulla former kunnat hjälpas fram.